

ТАКСОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКІВ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ

Костюченко Олена Євгенівна,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України

Стаття присвячена аналізу таксономічного підходу до оцінювання рівня знань здобувачів вищої юридичної освіти. На прикладі навчальної дисципліни «Трудове право України» проаналізовано підхід до визначення мінімально необхідного рівня професійних компетентностей, які повинен здобути студент-юрист у процесі навчання. Зроблено висновок, що таксономічний підхід до оцінювання рівня професійної підготовки студентів-правників, що закладено в програмі єдиного державного кваліфікаційного іспиту, дає можливість науково-педагогічному працівнику «бачити» рівень професійної підготовленості, якого вимагає держава від випускника правничої школи, а отже, цей підхід дозволяє визначити мінімально необхідні професійні компетентності випускника-юриста за конкретними навчальними дисциплінами. У статті наголошується, що основним завданням професійної підготовки юристів має бути формування у здобувачів освіти мінімально необхідних професійних компетентностей, які свідчать про наявність у них здатності до нормотворення та/або правозастосування, та/або тлумачення норм права на основі розуміння істинного змісту, ідеї права та його ролі в суспільному житті. Стверджується, що вища юридична освіта є лише потенційним засобом, який може відкрити шлях до правничих професій за умови успішного набуття здобувачем освіти мінімально необхідних професійних компетентностей, розвитку професійного мислення, формування професійного світогляду в поєднанні з вольовими діями щодо постійного професійного розвитку. Аргументується, що розвиток юридичної освіти неминуче пов'язаний з оновленням у правових школах підходів до підготовки студентів-правників задля підвищення якості професійних юридичних кадрів в Україні. Своєю чергою якісний рівень підготовки студентів-правників має істотне значення для подальшого розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави.

Ключові слова: вища юридична освіта, професійні компетентності, професійні здібності, таксономічний підхід, трудове право, єдиний державний кваліфікаційний іспит.

Kostyuchenko Olena. Taxonomic approach for determining the professional competences of law school graduates

The article is devoted to the analysis of the taxonomic approach to assessing the level of knowledge of students of higher legal education. Based on the example of the "Labor Law of Ukraine" it is analyzed the approach to determining the minimum required level of professional competences that a law student must acquire during his study. It was concluded that the taxonomic approach to assessing the level of professional training of law students, which is defined in the program of unified state qualification exam, helps a teacher staff to "identify" the level of professional training required by this program from a law school's graduate. Therefore the taxonomic approach to the program's content of USQE allows to determine the minimum necessary professional competences of a law graduate in a specific academic disciplines. There is emphasized in the article that the main task of professional training of lawyers should be the formation of the minimum required professional competences by students. These competences indicate that students have the ability to create norms, and/or apply the law, and/or interpret the norms of the law based on an understanding of true content, the idea of law and its role in social life. It is argued that higher legal education is only a potential means that can open the way to

legal professions, in case the student successfully acquires the minimum necessary professional competencies, development of professional thinking, and creating a professional outlook in combination with voluntary actions about continuous professional development. It is argued that the development of legal education is inevitably connected with the renewal of approaches to the training of legal students in law schools in order to improve the quality of professional legal personnel in Ukraine. In turn, the quality level of training of law students has a significant importance for the further development of Ukraine as a democratic, legal, and social state.

Key words: *higher legal education, professional competences, professional abilities, taxonomic approach, labor law, unified state qualification exam.*

Розвиток юридичної освіти в Україні є одним із ключових шляхів розвитку демократії та правосуддя. На цьому шляху набуває актуальності питання якості підготовки студентів-правників та формування у здобувачів юридичної освіти не лише стійких знань щодо змісту законодавства, а й навичок застосування норм права у вирішенні юридичних справ. Для виконання такого завдання потрібно оновити підходи до вихідного контролю знань, умінь та навичок випускників юридичних шкіл. Водночас зміна формату вихідного контролю знань вимагає й перегляду підходів до викладення навчального матеріалу. Таксономічний підхід, який покладено в основу єдиного державного кваліфікаційного іспиту (далі – ЄДКІ), розкриває ті основні завдання, що стоять перед закладом вищої освіти, науково-педагогічним працівником та здобувачем юридичної освіти. Тому для успішного запровадження оновлених підходів до підготовки студентів-правників необхідно заглибитися в сутність таксономічного підходу та зміст програми ЄДКІ.

Мета статті – розкрити сутність таксономічного підходу до визначення мінімально необхідних професійних компетентностей випускника-юриста на прикладі навчальної дисципліни «Трудове право України».

Здобуття вищої юридичної освіти є першим етапом формування професійних якостей правника, які згодом мають стати основою для його професійного розвитку та становлення як професіонала в галузі права. Здобуття освіти – це лише один крок у підготовці до професійної діяльності, а зважаючи на суспільне значення правничих професій і високий рівень вимог до професійної придатності під час добору на певні правничі посади, слід пам'ятати про необхідність професійного вдосконалення знань, умінь та навичок юриста безпосередньо на практиці.

Отже, спробуємо визначити, якими мінімально необхідними професійними компетентностями має володіти особа, яка здобула вищу юридичну освіту.

У відповіді на це питання ми виходимо з того, що юрист-практик реалізує свої професійні здібності шляхом творення (нормотворення) та/або застосування, та/або тлумачення права. Для з'ясування мінімально необхідних компетентностей випускника-юриста розглянемо більш детально зміст названих видів професійної діяльності юристів. Зазначимо, що в наведених нижче прикладах ми не зводимо професійну діяльність юриста до нормотворення, застосування та тлумачення права, а лише окреслюємо через них результати роботи юриста, яких неможливо досягти без відповідної професійної підготовки, і які, відповідно, не можна проігнорувати в процесі навчання здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право», формування професійного мислення та світогляду правника.

Питання про рівень компетентностей випускника-юриста є принциповим. У програмі ЄДКІ для спеціальностей «Право» та «Міжнародне право» когнітивні рівні компетентностей щодо розділів і тем програми представлено таким чином: «Рівень А. «Знання». Рівень В. «Знання», «Розуміння». Рівень С. «Знання», «Розуміння», «Застосування». Рівень D. «Знання», «Розуміння», «Застосування» та «Аналіз»/«Синтез»/«Оцінка» [1].

Таксономічний підхід [2] до оцінювання рівня знань випускників правничих спеціальностей передбачає, що успішне складання ЄДКІ та отримання диплома про вищу юридичну освіту не є завершальним етапом підготовки правника, який дає право на роботу в юридичних професіях усіх видів чи право на заняття незалежною професійною діяльністю, адже найвищий вихідний рівень знань «D» висувається не в усіх складниках ЄДКІ.

Розглянемо це детальніше. Для прикладу візьмемо різні види діяльності юрисконсульта юридичної особи. Ми обрали саме юрисконсульта, позаяк для роботи на цій посаді чинним законодавством не передбачено, окрім вищої юридичної освіти, вимог до стажу професійної діяльності [3].

Отже, за програмою ЄДКІ когнітивний рівень знань з «Трудового права України» визначено як «D», а для такої теми, як «Трудова дисципліна», когнітивний рівень знань має бути «B». Про що свідчить така відповідність? Спробуємо відповісти на прикладі нормотворення.

Нормотворення – це «спеціальна організаційно-правова діяльність уповноважених суб'єктів, яка полягає в ініціюванні, підготовці, розгляді проєктів нормативно-правових актів, прийнятті нормативних актів та введенні їх у дію» [4]. Але тут варто звернути увагу на те, що, зазвичай, трудова функція юрисконсульта підприємства, установи, організації охоплює участь у підготовці та введенні в дію локальних актів. Тобто юрист обов'язково повинен володіти базовими навичками підготовки проєктів нормативних актів та знати правила їх складання, зокрема нормативну техніку. Водночас залежно від виду підготовленого проєкту нормативного акта юрист повинен знати й порядок його прийняття та введення в дію. У процесі нормотворення якнайкраще виявляється професійна компетентність правника щодо генерування нових ідей.

У практичній площині для юрисконсульта участь у підготовці проєктів локальних актів (нормотворення) – це не просто творчий процес генерування нових ідей у сфері трудового права, а рівень професійної кваліфікації, який свідчить не лише про розуміння юристом правового впливу локальних норм на виникнення, зміну та припинення трудових правовідносин, а й розуміння функціонального призначення локальних актів. Зокрема, у частині трудової дисципліни когнітивний рівень знань має забезпечити здатність випускника-юриста підготувати проєкт локального акта – Правил внутрішнього трудового розпорядку. Для цього необхідно:

1) знати, який це локальний акт, для чого він приймається та в якому порядку;

2) вміти виділити особливості внутрішньоготрудового розпорядку на конкретному підприємстві, в установі, організації та віднаходити ті правові конструкції, що мають бути закладені в цьому локальному акті;

3) мати практичні навички текстового (письмового) формулювання змісту положень акта з урахуванням мети його прийняття та необхідної структури цього локального акта.

Помилки, допущені під час підготовки такого локального акта, можуть призвести до: (а) порушення трудових прав працівників певного підприємства, установи, організації; (б) неврегульованості необхідних для певного підприємства, установи, організації важливих питань щодо організації внутрішнього трудового розпорядку та загалом процесу організації колективної праці тощо.

Подібні приклади можна наводити і щодо інших розділів та тем програми ЄДКІ. Але головним є те, що наведений приклад демонструє певний порядок дій та мисленевих процесів, які мають бути здійснені правником у процесі підготовки того чи іншого документа. Очевидно, що зі збільшенням стажу практичної роботи юрист швидше та якісніше виконуватиме таку роботу, однак принциповим є те, що сама така робота не повинна бути для нього новою. Фактично у процесі здобуття вищої юридичної освіти майбутній юрист має опанувати певні алгоритми дій щодо підготовки проєктів нормативних актів, адже вони відрізняються від процесуальних документів щонайменше тим, що для процесуальних документів нормативно визначеною є їхня структура. І врешті-решт із набуттям практичного досвіду інші проєкти документів, як-от: Статут юридичної особи, корпоративний договір та низка інших, які встановлюють, розширюють або деталізують порядок реалізації прав та обов'язків учасників конкретних видів правовідносин, юрист буде готувати на належному рівні.

Розглянемо застосування права як виду професійної діяльності правника на прикладі теми «Матеріальна відповідальність сторін трудового договору» навчальної дисципліни «Трудове право України» (когнітивний рівень знань «C»). Як відомо, «застосування норм права – це правова

форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб у реалізації приписів норм права стосовно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень» [5, с. 408]. Водночас, наприклад, у процесі юридичного супроводу діяльності юридичних чи фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності – юрист, не будучи особою, яка наділена повноваженнями виносити конкретні рішення в юридичній справі (обставинах справи), надає консультації та роз'яснення з правових питань уповноваженим на те суб'єктам, а отже, від якості таких консультацій і роз'яснень може залежати подальша доля юридичної справи – прийняття рішення про покладення на працівника матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації.

«Застосування права являє собою єдиний процес, що складається з виокремлених і взаємопов'язаних дій – стадій. Перша (фактична) стадія – це встановлення фактичних обставин справи. У перебігу цієї стадії компетентні органи виявляють і встановлюють тільки ті факти й обставини, що мають юридичне значення та пов'язані з вирішенням юридичної справи по суті. Другою (юридичною) стадією є вибір і аналіз правової норми. Вона включає в себе дії з відшукування юридичної норми, що відповідає обставинам, встановленим на першій стадії, і підлягає застосуванню. На цій стадії правозастосовного процесу дається правова кваліфікація – юридична оцінка всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних юридичних норм. На завершальній стадії правозастосування приймається рішення у справі» [5, с. 412-413].

Робота юриста в процесі вирішення поставлених перед ним завдань у межах його трудової функції під час вирішення юридичної справи, наприклад обґрунтування рішення про покладення на працівника матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, за алгоритмами дій є майже аналогічною стадіям застосування права з тією лише різницею, що юрисконсульт не уповноважений приймати рішення в справі, а обмежується правовим аналі-

зом конкретної ситуації та формулюванням рекомендованої послідовності дій уповноваженого суб'єкта – роботодавця.

Отже, когнітивний рівень знань «С» на прикладі вирішення питання про покладення на працівника матеріальної відповідальності вимагає від випускника володіти компетентностями, відповідно до яких він повинен:

1) знати загальні підстави й умови матеріальної відповідальності працівників, а також відмінності видів матеріальної відповідальності (повної, обмеженої, підвищеної) і процедуру притягнення працівника до матеріальної відповідальності;

2) вміти встановити обставини справи, що мають юридичне значення для вирішення питання, та надати правову кваліфікацію обставин справи;

3) мати навички документального оформлення порядку притягнення працівника до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, та/або проведення юридичного аналізу підготовлених документів у справі, що подаються керівнику, який приймає рішення.

Помилки, допущені юристом у процесі юридичного супроводу справи щодо притягнення працівника до матеріальної відповідальності, які не було усунуто на етапі прийняття рішення уповноваженим суб'єктом – роботодавцем, можуть призвести до порушення трудових прав конкретного працівника, водночас таке порушення може бути предметом розгляду в суді.

Говорячи про правовий супровід діяльності юридичної особи, здійснюваний юрисконсульт, зупинимося на тлумаченні норм права як виду професійної діяльності. «Тлумачення норм права як діяльність складається з двох основних елементів: усвідомлення змісту норм права та його роз'яснення. Усвідомлення – це перший та обов'язковий елемент тлумачення права, який полягає в з'ясуванні суб'єктом тлумачення змісту правових норм «для себе». Це внутрішній творчий процес, який відбувається у свідомості суб'єкта тлумачення та не містить зовнішніх форм вираження. Усвідомлення правових норм є необхідною умовою належної реалізації права в усіх його формах (додержання, виконання, вико-

ристання, а також правозастосування), що вимагає від нього максимальної адекватності, повноти та юридичної точності... Повною мірою правотлумачна діяльність виявляє себе в роз'ясненні норм права, що є наступною частиною процесу інтерпретації права. Роз'яснення здійснюється вже не «для себе», а для інших учасників суспільних відносин, коли суб'єкт інтерпретації в усній або письмовій формі виражає своє розуміння справжнього значення відповідних правових норм. Результати роз'яснення переважно об'єктивуються ззовні у відповідних юридичних актах, науково-практичних коментарях, рекомендаціях тощо... Предметом інтерпретацій права виступає юридичний текст, який міститься у відповідних джерелах права (нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах тощо)» [5, с. 420–421].

Деталізуємо наш розгляд на прикладі теми «Трудовий договір та його види» навчальної дисципліни «Трудове право України». Відповідно до програми ЄДКІ рівень когнітивних знань за цією темою визначено, як «D», а отже, випускник-юрист щонайменше повинен:

1) знати правову природу трудового договору, його зміст, форми, види та їх відмінності, а також відмінності від цивільно-правових договорів, як-от: договір підряду, договір про виконання робіт чи надання послуг тощо. Також юрисконсульт повинен знати порядок укладення, зміни та припинення трудового договору та його видів;

2) вміти: (а) виокремлювати, окрім загальних для всіх договорів необхідних умов, ті умови, що є необхідними для конкретного виду трудового договору; (б) прогнозувати й оцінювати правові наслідки, що породжують необхідні та додаткові умови окремо взятого трудового договору; (в) обирати правові норми для юридичного супроводу зміни та припинення трудового договору, особливо коли йдеться про обрання підстав для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця; (г) доступно роз'яснювати зміст правової норми колегам, які є представниками інших професійних груп;

3) мати навички підготовки проєктів трудових договорів різних видів, для підготовки яких може виникнути потреба синте-

зувати в положеннях трудового договору загальні, спеціальні норми та/або сформулювати індивідуалізовані умови трудового договору, наприклад, у частині матеріальної відповідальності сторін та/або умов оплати праці, та/або умов дострокового розірвання трудового договору тощо.

Помилки внаслідок неправильного розуміння норм права, допущені в процесі підготовки проєкту конкретного виду трудового договору (сумісництво, сезонні роботи, трудовий договір з нефіксованим робочим часом, контракт, строковий трудовий договір тощо), можуть стати причиною порушення трудових прав як працівника, так і роботодавця, що в подальшому може призвести до виникнення індивідуального трудового спору, вирішення якого буде покладено на суд.

У наведеному прикладі найвідповідальнішим і найскладнішим етапом є підготовка проєкту трудового договору, якість якого прямо залежить від розуміння і юрисконсульт, і роботодавцем, і майбутнім працівником змісту норм трудового права й тих правових можливостей, які забезпечують дію договірних регулювань умов праці. Водночас юрисконсульт повинен уміти роз'яснити зацікавленим особам не лише зміст конкретної правової норми, а й нормативні властивості договірних регулювань у сфері праці, розтлумачити, за потреби, правові наслідки виконання чи невиконання сторонами певних умов трудового договору тощо. Саме в процесі взаємодії з представниками інших професійних груп виникають труднощі в роз'ясненні їм змісту правових норм, умов договорів, поєднання законодавчого та договірних регулювань тощо. А отже, для того, щоб роз'яснити іншим, юрист сам повинен розуміти зміст права та правильно тлумачити його норми відповідно до конкретних обставин.

Реалізація професійних здібностей правника без навичок тлумачення норм права взагалі є неможливою, адже «знати право» означає не просто вміти його прочитати чи переказати, а осмислити й роз'яснити зміст норм права тим особам, які належать до інших професійних груп. На наше переконання, правильне тлумачення норм права вимагає від юриста не лише знання змісту положень законодавства, природи

правової норми, її походження й розвитку, а й розуміння її правової мети, і в цьому процесі осмислити правові норми допомагає правова доктрина.

Завершуючи аналіз результативності процесу набуття випускниками-юристами професійних компетентностей, зазначимо, що наведені приклади не розкривають усієї повноти змісту підготовки правників за обраними темами, а демонструють лише окремі результати навчання, які, на нашу думку, характеризують таксономічний підхід до формування фахових компетентностей правників. Також зауважимо, що екзаменаційна робота на ЄДКІ складається з фабул (описів фактичних обставин ситуації), а до кожної фабули наводяться тестові завдання (запитання) різних типів, проте сам таксономічний підхід до формування професійних компетентностей правника передбачає не лише знання відповідей на тестові запитання, і саме тому в наших прикладах наведені реальні результати роботи, яку повинен вміти виконувати випускник закладу вищої освіти.

Варто зазначити, що таксономічний підхід до оцінювання рівня знань також показує особі (правнику), які знання та навички слід удосконалити та які компетентності варто розвивати у своєму професійному зростанні. Основним же завданням професійної підготовки правника в правничій школі є формування в здобувача вищої юридичної освіти мінімально необхідного рівня професійних компетентностей, які дадуть йому можливість у практичній діяльності розвинути їх до такого когнітивного рівня, який дозволить у процесі реалізації своїх здібностей до праці вирішувати найскладніші юридичні справи, обіймаючи посади та/або займаючись незалежною професійною діяльністю, до яких законодавством встановлені кваліфікаційні

вимоги як на рівні освіти, так і на рівні професійного (спеціального) стажу роботи.

Викладене вище дає підстави для низки висновків.

По-перше, таксономічний підхід до оцінювання рівня професійної підготовки студентів-правників, що закладено в програмі ЄДКІ, дає науково-педагогічному працівникові можливість «бачити» рівень професійної підготовленості, якого від випускника правничої школи вимагає держава.

По-друге, таксономічний підхід до змісту програми ЄДКІ дозволяє визначити мінімально необхідні професійні компетентності випускника-юриста за конкретними навчальними дисциплінами.

По-третє, основним завданням професійної підготовки юристів має бути формування в здобувача освіти мінімально необхідних професійних компетентностей, які свідчать про наявність у нього здатності до нормотворення та/або правозастосування, та/або тлумачення норм права на основі розуміння істинного змісту, ідеї права та його ролі в суспільному житті.

По-четверте, вища юридична освіта є лише потенційним засобом, який може відкрити шлях до правничих професій за умови успішного набуття здобувачем освіти мінімально необхідних професійних компетентностей, розвитку професійного мислення, формування професійного світогляду в поєднанні з вольовими діями щодо постійного професійного розвитку.

По-п'яте, розвиток юридичної освіти неминуче пов'язаний з оновленням у правових школах підходів до підготовки студентів-правників задля підвищення якості професійних юридичних кадрів в Україні. Своєю чергою якісний рівень підготовки студентів-правників має істотне значення для подальшого розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» на другому (магістерському) рівні вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2021 р. № 1076. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-programi-yedinogo-derzhavnogo-kvalifikacijnogo-ispitu-zaspecialnostyami-pravo-ta-mizhnarodne-pravo-na-drugomu-magisterskomu-rivni-vishoyi-osviti>
2. Костюченко О.Є. Трудове право України : навчальн. посіб. ; Університет ДФС України. Ірпінь, 2018. С. 272–276.
3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 1. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності : наказ Міністерства

праці та соціальної політики України від 29.12.2004 р. № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04#Text>

4. Петрова І. Нормотворчий процес і стадії нормотворчості в діяльності Державної фіскальної служби України. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13375/49.pdf>

5. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.